

VILNIAUS URBANISTIKOS ATRADIMAI

Apie Karolio Kučiausko disertaciją „Prieškario Vilniaus urbanistinis modelis ir jo recepcija karo ir pokario metais (1932–1956 m.)“ ir jos gynimą

Negalima tvirtinti, kad pastaruosiu metu trūktų mokslinių darbų paveldosaugos tematika. Priešingai – jau daugiau kaip dešimt metų ši sritis nuosekliai tyrinėjama, daugėja apgintų disertacijų (pradedant fundamentaliu R. Čepaitienės darbu, E. Riaubienės, E. Navickienės, J. Butkevičienės disertacijomis, baigiant Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto daktarų S. Kulevičiaus ir A. Vaitkuvienės disertacijomis ir t. t.). Visgi daugumą šių darbų sieja vienas bruožas – jie skirti arba daugiausia dėmesio skiria sovietmečiui ir tada suformuotai paveldosaugos sistemai bei praktinei objektų tvarkybai ir jų šiuolaikiniam vertinimui. Prieškaris, karo metai ir pokaris, ypač paveldo apsaugos situacija Vilniaus mieste, kuri nuolat ir gana drastiškai kito šiuo sudėtingu istoriniu etapu, aptarta tik pavieniuose J. Markevičienės, M. Drėmaitės, J. Fedorovič, V. Kurienės straipsniuose, tačiau nuoseklios ir išsamios studijos nebuvo parengta.

Šią „lenkiškojo Vilniaus“ tyrimų spragą turėtų užpildyti 2016 m. rugsėjo 23 d. humanitarinių mokslų srities istorijos krypties (05 H) taryboje (tarybos pirmininkas – prof. dr. Alfredas Bumblauskas, nariai: dr. Felixas Ackermannas, dr. Dangiras Mačiulis, doc. dr. Vaidas Petrusis, doc. dr. Nerijus Šepetyš) apginta Karolio Kučiausko humanitarinių mokslų srities, istorijos mokslo krypties daktaro disertacija „Prieškario Vilniaus urbanistinis modelis ir jo recepcija karo ir pokario metais (1932–1956 m.)“. Darbo mokslinė vadovė – doc. dr. Marija Drėmaitė.

Kuo naujas ir aktualus šis darbas? Pirma, moderniosios urbanistikos ir paveldosaugos idėjų ir praktikos analize, nes lietuviškoje istoriografijoje iki šiol nebuvo pakankamai plačiai žinoma apie lenkiškąją prieškario paveldosaugos sistemą, nors ir vyravo nuostata dėl jos pažangumo. Antra, Vilniaus kaip atvejo studijos tyrimu, nes net ir lenkiškoje istoriografijoje, kurioje šalies paveldosaugos istorijai teikiama pakankamai dėmesio, pažymimas Vilniui skirtų darbų trūkumas. O ypač – lenkiškojo modelio recepcijos vėlesniaisiais metais atradimu ir įrodymu: autorius suvokia XX a. vidurio Vilnių kaip urbanistinių minčių kolizijos tašką ir iškelia prielaidą, kad prieškario urbanistikos ir paveldosaugos įtaka Vilniuje buvo tokia stipri, jog nukonkuravo ir dažnai diktavo tiek lietuviškąsias, tiek sovietines miesto urbanistinės raidos koncepcijas, Lenkijos Respublikos teisei Vilniuje *de facto* jau nebeveikiant. Remiantis šia prielaida, suformuluotas tyrimo tikslas – atskleisti 1932–1939 m. susidariusį skverbimosi į seniausiąją miesto dalį modelį ir jo įtaką vėlesniems, kitų režimų modeliams.

Atitinkamai – į dvi dalis – padalytas ir disertacijos tekstas. Pirmojoje dalyje „Vilniaus urbanistika Lenkijos Respublikos sudėtyje“ pristatomas Vilniaus urbanistinio modelio formavimasis, įgyvendinti ir neįgyvendinti Vilniaus senamiesčio tvarkybos ir perstatymo projektai, analizuoti juose atsiskleidžiantys požūriai, tyrinėta skirtingų režimų institucijų

veikla ir specialistų tinklai, visuomenės įsitraukimas į polemiką, susijusią su senamiesčio apsauga, ir į tiesioginius darbus. Disertacijoje pateikti niekur anksčiau nenagrinėti duomenys iš Visuomeninės urbanistikos komisijos, jos oficialiosios atsvaros – Miesto urbanistikos komisijos – protokolų, Vilniaus urbanistikos biuro veiklos, meno visuomenės ir valdžios kolizijų. Antroje dalyje „Vilniaus miesto tvarkyba 1939–1956 m. Prieškario urbanistikos recepcija“ nagrinėjamas lenkiškojo modelio idėjos likimas ne kartą pakitus politinei situacijai, modelio perdavimas ir perėmimas, įvairiais laikotarpiais veikusių specialistų įtaka.

Teorinis darbo pagrindas suformuluotas remiantis italų architekto ir urbanisto A. Rossi pastovumo teorija ir kiek pakeista Margaretos Marsh „agentūrų“ koncepcija (analizuojant specialistų tinklą ji redukuota iki „agentūrų“ – t. y. pavienių asmenų). V. Petrusis ir F. Ackermannas tokį pasirinkimą įvertino kaip itin sėkmingą, pagrįstą svarbiais diskursais ir leidusį sukurti tinkamą teorinį modelį, pakankamą tirti pasirinktą temą iš istorinės ir menotyros perspektyvų (A. Rossi akcentuoja fizinę miesto substanciją, o K. Kučiausko disertacijoje svarbios ir socialinės inercijos (asmenų tęstinumas), todėl čia labai svarbi M. Marsh koncepcija). Visgi pasigesta aktyvesnio teorijų taikymo, novatoriška architektūrologinė tyrimo metodologija galėjo būti plėtojama kur kas giliau, kaip ir tinklaveikos teorijos, nes ryšių tarp žmonių atskleidimo darbe pritrūko.

Ši įvairiapusė ir sudėtinga tema galėjo būti atskleista daugybe būdų, pabrėžiant skirtingus jos dėmenis. V. Petrusis taikliai pažymėjo, kad disertacija yra tarpkryptinė, apimanti menotyros ir istorijos tyrimų lauką, su atitinkamai platesnėmis galimybėmis ir specifiniais lūkesčiais. Tai patvirtina ir itin įvairios komisijos narių mintys, pasakytos mokslinės diskusijos metu. Pavyzdžiui, kilo klausimų dėl darbo

chronologinių ribų: 1932 m., kai Vilniaus burmistrui pristatytas urbanisto J. Tłomakowskio parengtas utopinis Vilniaus miesto vystymo ir plėtojimo projektas (ar tiesioginės įtakos miestui neturėjęs darbas gali tapti svarbiausiu disertacijos chronologijoje. Gal būtų buvę logiškiau ją sieti su urbanistikos biuro atsiradimu 1936 m.?), ir 1956 m., kai pradėtas rengti pirmasis Vilniaus senamiesčio rekonstrukcijos projektas (darbo išvados siekia 1959 m., o tirta modelio įtaka turbūt ir vėlesnius laikus). D. Mačiulis pasisakydamas suabejojo ir pačia lenkiškojo modelio recepcija po 1956 m.: ar galime teigti ją buvus, jei rekonstrukcijos projekto rengėjai apie prieškarinio darbus nieko nežinojo? Ar tai nebuvo tik bendrųjų principų, diktuočių ir paties Vilniaus, taikymas?

Dar vienas pasiūlymas, galėjęs praturtinti darbą, buvo paminėtas F. Ackermanno, N. Šepečio ir D. Mačiulio – platesnio konteksto aprašymas, ne tik lyginant Vilnių su kitais to meto Lenkijos miestais, bet ir trumpai pristatant asmenybes, institucijas, jų tarpusavio sąveikas, veiklos detales. Ypač įdomu skaitytojui būtų buvę sužinoti apie pagrindinius to meto veikėjus – pažymėta V. Landsbergio-Žemkalnio reikšmė ir jo bendradarbiavimas su lenkų kolegomis. F. Ackermannas įdomiai ir, įpratusiems prie tradicinio veikėjų suskirstymo lietuviškoje istoriografijoje, kiek netikėtai sugretino V. Mikučianį ir V. Landsbergį-Žemkalnį: abu jie prieškarinio metais gyveno, užaugo ir įgavo profesinės patirties kitoje aplinkoje ir tik karo ir pokario metais galėjo pritaikyti savo žinias Vilniuje, nors tai darė ir gana skirtingai. D. Mačiulio nuomone, kadangi tyrimo objektas yra recepcija, atidesnio dėmesio verta ir antrajame skyriuje aprašyta M. Morelowskio „Desiderata“ arba „pageidavimų sąrašo“ istorija. Šiame dokumente galima rasti ir daug lietuviškajam nacionalizmui priimtinių senosios sostinės atkūrimo priemonių, todėl norėtusi platesnio pa-

aiškinimo – ar tai M. Morelowskio asmeninė vizija, ar jis – tik V. Landsbergio-Žemkalnio idėjos įkūnytojas, o galbūt jų požiūriai šiuo klausimu sutapo?

N. Šepetys daugiausia kritikavo ne išties gerai atliktą tyrimą, o patį disertacijos tekstą – tiek jo formalumą ir glaustumą, kai sunku suprasti paslėptą autoriaus poziciją, tiek autoriaus kuklumą, kai nepabrėžiami atlikti atradimai ir pačios temos aktualumas. Visgi V. Petruelis – priešingai – savo atsiliepime gyrė tekstą kaip sklandų ir parašytą patrauklia kalba. Prie pastabų galima priskirti ir N. Šepečio ir A. Bumblauskos pateiktus siūlymus aktyviau vizualizuoti darbą, kad jis neliktų tipinės lietuviškos istoriografijos pavyzdžiu, kuriame iliustracijos yra tik pasyvūs teksto priedai. A. Bumblauskos teigimu, „planus reikėtų prašnekinti“, o N. Šepetys siūlė, galvojant apie platesnį skaitytojų ratą, pridėti to meto planą su gatvių pavadinimais, kad skaitytojais galėtų orientuotis aprašomame mieste.

Nepaisant pasakytų pastabų, visi komisijos nariai sutiko, kad vienas vertingiausių disertacijos pranašumų – surinkta, susisteminta ir į lietuvišką istoriografiją įtraukta gausi empirinė medžiaga, pradedant 1931 m. J. Tłomakowskio disertacija „Vilniaus miesto vystymasis ir perstatymo projektas“. D. Mačiuliui įdomiausia ir originaliausia pasirodė pirmoji disertacijos dalis, kuri esmingai praplėtė mūsų žinias apie tar-

pukario Vilniaus urbanistikos pertvarkos idėjas. F. Ackermannas pabrėžė, jog dar įdomiau yra, kad žvelgiame į tai, kaip praeityje įsivaizduota ateitis. Dauguma komisijos narių kaip svarbiausią disertacijos atradimą akcentavo atskleistą stebėtinai didelę lenkiškojo modelio įtaką pokariniams procesams, kai kuriose Vilniaus vietose atsekama iki dabar (pvz., transporto sistema, aplenkianti miesto branduolį).

Pastabos dėl pernelyg formalaus stiliaus ar platesniam skaitytojų ratui reikalingo išsamesnio konteksto aprašymo, kaip pripažino patys komisijos nariai, labiau orientuotos į būsimą knygą. Juk tai, kas iširta, kaip teigė F. Ackermannas, yra ne tik Vilniaus atvejis, bet kartu ir naujas būdas žiūrėti į Antrojo pasaulinio karo istoriją iš biurokratinės, specifinės srities ekspertų grupės perspektyvos. A. Bumblauskas ypač pabrėžė patį atradimo faktą – atrastas reiškinys, kaip buržuazinė kultūra veikia socrealizmo epochoje. Būtent todėl parengta daktaro disertacija yra nepaprastai svarbi, nes koreguoja ir bendrą trijų sudėtingų epochų vaizdinį. Šie atradimai neabejotinai turėtų būti viešinami platesnei auditorijai. Tuo labiau kad autoriaus erudicija turint omenyje šią temą nekelia abejonių, daug įdomių konteksto detalių, kurios neabejotinai turėtų pasiekti skaitytoją, buvo atkleista mokslinės diskusijos metu, o, anot N. Šepečio, tekste ir išvadose yra gausybė vietų „laukite tęsinio“.

Viltė Janušauskaitė